

# Integrace

Text vychází z našich poznatků sociologické aplikace a navazujícího, z poznatků získaných v rámci projektu FHS UK „Úloha organizací občanské společnosti v procesu integrace menšin, uprchlíků a migrantů“ a dalších projektů.

Po prostudování nejrůznějších teoretických i praktických textů je patrné, že je v případě naší (a nejen naší) společnosti odpověď na otázku, co je to integrace, stále poněkud rozpačitá, neustálená, pro praktickou realizaci jen nepřímá a částečně využitelná. O polemiku nad možným reálným popisem toho, co vlastně integrace znamená se pokusila např. (Tollarová, 2006). Existuje nepřehledné množství definic integrace, v různých výzkumech je měřena zcela odlišnými indikátory. *„Existují spíše koncepty a nejrůznější ad hoc přístupy vycházející z primitivně sumarizovaných zkušeností a nahromaděných pravděpodobností.“* (Drbohlav D.)

Nenajdeme na veřejnosti každý přístup k danému pojmu subjektivně a z pozice jednoho z mnoha aktérů na poli integrace. *„Nedostal jsem občanství – podle MV nejsem integrovaný, když jsem žádal o vysvětlení, co to je, nikdo neví.“* Tento citát jednoho z našich respondentů vystihuje jeden aspekt spoluvytvářející atmosféru na poli integrace v ČR. O integraci se hodně hovoří, ale málo kdo si představí pod tímto pojmem něco konkrétního, konkrétní proces či cíl. *„Integrace je dítětem hektického vývoje ve společnosti a kontaktu civilizací“* (Jesenský, 1998: 22). Podobný osud v ČR sdílí například pojem „mediace“, který se již objevuje v návrzích zákona, přesto si ho mnoho lidí plete s meditací.

Integrace se netýká jen cizinců, ani jen příslušníků národnostních menšin, ani jen Němců, ani jen Poláků, ani jen postižených, ani jen žáků s nadprůměrným talentem, i když je tak vždy často definována – vždy v souvislosti s jednou konkrétnější skupinou. Na druhou stranu, definice spíše hovoří o tom, co se má, co se nemá, co je cílem, proč je třeba, ale nikoli o tom, co je integrace, v čem spočívá. Proto jsme se rozhodli pro naše potřeby definovat vlastní pojetí pojmu integrace, které není definováno jako konkrétní „hotový“ **politický cíl**, protože podle našeho názoru k integraci není možné někoho nutit, ale spíše jako **interakční prostor, ve kterém se teprve rozhoduje** o tom, mezi kým a jakým směrem a s jakým cílem a výsledkem se integrace bude odvíjet. Při definici takového prostoru jsme se snažili vzít v úvahu teorie i vyjádření odborníků z praxe i aktérů integrace a veřejnosti. **Snaha o integraci skupin musí být vlastně jemná práce s pavučinou lidských vztahů, která bere ohledy na jejich potenciál, tradice a možnosti do budoucna a zároveň možnosti, které jim dosud neznámý nový svět může poskytnout, aby neponičil jejich identitu.**

Pojem integrace není zařazen ani ve slovníku na stránkách zaměřených na pobyt cizinců v ČR [www.cizinci.cz](http://www.cizinci.cz), vedle kterého je umístěna Koncepce integrace cizinců. Podle aktuálního znění této koncepce lze *„V obecné rovině ... integraci cizinců vymezit jako proces, v jehož průběhu dochází ke sjednocování domácího obyvatelstva a přistěhovalců v jednu společnost. Jedná se o proces dvoustranný, který vyžaduje přizpůsobování ze strany cizinců na straně jedné a vytvoření podmínek pro integraci cizinců v přijímající společnosti na straně druhé.“* Tato věta jakoby potvrzovala určité rozpaky při definování daného pojmu: proces, v jehož průběhu dochází ke sjednocování. Mohli bychom se ptát, co se sjednocuje a jak? Plat, práva, kultura, myšlení, jazykové dovednosti? Z praxe můžeme říci, že tomu často tak není. Proč k tomuto sjednocování dochází, na jakém základě? Jaký má tento proces charakter a principy? Co je domácí obyvatelstvo? Čím se liší integrace cizinců od integrace příslušníků národnostních menšin? Integrace se týká i Němců, kteří na území ČR mají možná daleko větší

domácí právo než někteří zdejší Češi.... Probíhá vůbec tedy v ČR integrace cizinců? Kteří z nich se sjednocují v jednu společnost a jak?

V rámci obsahové analýzy stanov NNO jsme se snažili zjistit, jaké pojetí integrace představují NNO ve svých stanovách, jaká teoretická východiska v nich naznačují. Žádná ze studovaných organizací ve stanovách nedefinuje pojem integrace, ani jej nijak blíže nespecifikuje, ani z něj písemně nevyvozuje a nezdůvodňuje pomocí něj své základní činnosti. Vybrali jsme si proto ze všech možných existujících několik definic, které zároveň komentujeme : definice Evropské rady pro uprchlíky a emigranty (ECRE), která definuje integraci jako „*dynamický, obousměrný, dlouhodobý a multidimensionální proces, který klade nároky jak na přijímající společnost, tak na imigranta*“ (<http://www.ecre.org/positions/integ.shtml>; cit. 20.6.2006). Takto však můžeme popsat, nikoli definovat téměř jakýkoliv společenský proces, který splňuje uvedené podmínky, např.: asimilace či partnerský vztah. Zmíněné charakteristiky se týkají procesu samotného, ne však jeho podstaty. Partnerský vztah je rovněž proces dynamický, obousměrný a dlouhodobý, multidimensionální také, klade nároky jak na okolní společnost, tak na imigranta, pokud je jeho účastníkem.

Jiná definice, zmíněná v rámci rozhovorů mezi chomutovskou veřejností: „*Proces zajišťující rovné příležitosti a přístupu pro občany hlásící se k národnostní menšině na úrovni právní, sociální, zdravotní, kulturní a ekonomické. Součástí těchto procesů jsou postupy a opatření potřebné k vytvoření multikulturní společnosti.*“ Tato definice je více popisem cílů procesu integrace – rovná práva. Uvedené definice tedy nejsou definicemi v pravém slova smyslu, neboť definice by měla beze zbytku popisovat, ale také specifikovat daný pojem, nejen ho částečně charakterizovat, nejen vystihovat jeho obecné rysy společné s jinými pojmy.

Jeden z našich respondentů uvedl: „*Integrace je proces vzájemného přibližování dvou odlišných etnik, nebo skupin. Není to tedy podřízení jedné skupiny té druhé, jak se často tento termín překládá. Je to vždy vazba vzájemného konsensu a tolerance z obou stran.*“ Respondent zmiňuje subjekty zapojené v procesu, a znovu jeho výsledek, nakonec uvádí „*vazba konsensu a tolerance*“.

Ve Vietnamu je dnes pojem integrace politickým pojmem. Vietnamská vláda používá dnes velmi moderní pojmy a vytváří velmi moderní zákoníky, avšak cesta od jejich vytištění k aplikaci je velmi zdlouhavá.

Kompilované pojetí integrace jsme získali z rozhovorů se zástupci NNO-A (jejichž cílovými skupinami jsou také azylanti). V kulatých závorkách vždy uvádíme počet respondentů, kteří daný výrok uvedli. Integrace v zásadě byla definována jako *oboustranný proces* (4), jehož výsledkem je, že se nově příchozí začne v nové společnosti *cítit jako doma* (5). Je to *konglomerát faktorů* (2), který lze měnit jen *dlouhodobě* (1). *Záleží jen na samotných migrantech, jak k němu přistoupí* (1). Někomu tento *pojmem a jeho používání vadí* (2)... Takové definice nazvěme jako **oboustranný pohled**.

Jiný pohled na integraci naznačují odpovědi respondentů ze stejné skupiny (NNO-A), kteří říkají, že integrace je *adaptace* (4), kdy migrant *přijímá něco nového* (1), je to *začlenění* migranta (5). Takto vyjádřený popis ukazuje jen na jednu stranu integrovaného nově příchozího. Konkrétní jednostranné definice našich respondentů pak dodávají: *azylant se musí vyznat* (4), *dokáže ...* (3), *je samostatný* (2), *zná to v ČR* (1)...

Integrace je slovy našich respondentů těsně stále **spíše požadavkem na migranta, nanejvýš vyjádření nutnosti spolupráce obou stran při tom, aby se migrant přizpůsobil**. Položili jsme také respondentům otázku, co má být kýženým výsledkem integrace. Škála odpovědí na tuto otázku byla velmi různorodá: *migranti by měli být samostatní, společnost by měla být otevřená, měli bychom ke každému migrantovi přistupovat individuálně, měli bychom ho učit jazyk, zaměstnat ho, najít mu bydlení, děti přivést do školy, je nutné rozlišovat veřejnou rovinu integrace a soukromou, do té soukromé příliš nezasahovat a vytvářet prostředí pro uchování a rozvoj vlastní kultury, výsledek by neměl vypadat jako „melting pot“, měly by být uspokojovány základní potřeby migrantů. Migranti by neměli již potřebovat pomoc od státu, měli by se tu cítit jako doma, mělo by o ně být pečováno jako o občany atd...*

Velká část respondentů - azylantů (20) **definuje integraci více jednostranně než zástupci NNO – imigrant zapadne mezi Čechy**. To i přes to, že většina respondentů je v intenzivním styku s NNO, takže se jedná o ty alespoň formálně aktivnější. Vnímají, že se musí silně přizpůsobovat oni, ale druhá strana se jim příliš nepřizpůsobuje. Nedovedou si příliš představit, jak by měla integrace probíhat jinak. Chápou roli NNO-A jako pozitivní, ale spíše v tom, jak jim pomáhají se přizpůsobit zdejšímu prostředí, nikoli v tom, jak napomáhají zajišťovat a chránit specifika a tradice jejich kulturní identity.

Mezi azylanty jsme našli další definici integrace: *„Zapojení azylanta do hostitelské společnosti má více aspektů – ekonomický, kulturní, politický. Někteří azylanti jsou kulturně integrování, ale nikoliv ekonomicky, nebo naopak Rusové, Vietnamci a Muslimové jsou integrování ekonomicky, ale kulturně ne. Ideální je kompletní integrace ve všech aspektech. Je to velice složitý proces. Příchozí přicházejí odjinud, mají odlišné životní zkušenosti, nechápou spoustu věcí – nemusí mít své rodné číslo. Souvisí to hodně se vzděláním - vzdělání více chápou, že jsou některé věci nezbytné...“* Tato definice již odráží skutečnost, že integrace u různých subjektů může probíhat různě. Nehovoří o začlenění, ale o zapojení. Zdůrazňuje, že velice závisí na **vzdělání** zúčastněných subjektů. Pokud však něco závisí na vzdělání znamená to, že očekávání zúčastněných subjektů **mohou být nereálná** v závislosti na nedostatku vzdělání v dané oblasti, nedostatku informací, znalostí. Jiný zástupce NNO-N (NNO zabývající se integraci německé národnostní menšiny v ČR) říká: *„Je však třeba vždy přesně zvolit vhodný přístup ke každé konkrétní skupině. Jinak je třeba postupovat k Romům a jinak například k německé menšině. Plánování pro národnostní menšiny.“*

Mezi kýženými výsledky integrace azylanti daleko konkrétněji citují: *najít práci* (11), ale někteří s poznámkou, *že je to těžké i pro Čechy*, dále *najít si kamarády v ČR* (5), *normálně žít v ČR* (8), *být v ČR spokojený* (8) atd. Přibližně polovina respondentů se dosud *ne cítí být plnohodnotným členem společnosti*. Z hlediska interkulturní teorie je však velkou otázkou, zda se vůbec cizinec může v zemi, kde se nenarodil, cítit jako doma nebo do jaké míry. Mezi překážky, které tomu brání jmenují: *nemám práci v oboru, jsem diskriminován, nemám bydlení, nemám práci, nemám občanství, žiji v IAS (Integrační azylové středisko), nemám rekvalifikaci, neovládám češtinu, neberou mě tady, jsem tu bez rodiny, jsem tu bez přátel, manžel tu ztratil sebedůvěru, která je tak důležitá pro muže v naší kultuře – musí vydělávat pro rodinu, potřebuji informace, co a jak mám dělat, Češi jsou xenofobní, IAS mi nedává žádnou příležitost, nemám přítelkyni, stýská se mi po domově atd...* Významným prvkem v integraci tedy pravděpodobně bude i subjektivní pocit zúčastněných.

Uvedme si ještě několik odpovědí chomutovské veřejnosti na otázku, jaký by měl být kýžený výsledek integrace, za ně vždy uvádíme komentáře.

*Návrat do stavu před válkou.* Tento výrok naznačuje, že před válkou byly vztahy mezi Čechy a Němci v ČR lepší, podle respondentů Němci byli před válkou v ČR integrováni ...

*Život bez nenávisťi.* Hovoří o výsledku, o vztahu.

*Přestane se rozlišovat kdo je kdo.* Kdybychom tuto větu vzali doslova, za chvíli nebudeme potřebovat ani jméno a příjmení.

*Až odejdou emoce, nikdo již integraci nebude řešit.* Lze si představit život bez emocí?

*K diskriminaci nedochází.* Proč by bylo nutné integrovat, kdyby nedocházelo k diskriminaci?

Proč by tento pojem vůbec vznikal?

*Co bylo, bylo, neměli bychom si závidět.* Tento citát navazuje na to, že Němci v pohraničí dříve byli daleko bohatší než Češi, protože jim jejich spoluobytelé závidí, vytváří to špatnou atmosféru.

*Zlepšení mezilidských vztahů.* Týká se lidských vztahů. Obecný požadavek na zlepšení.

*O politiku se nezajímám.* Přímou spojuje pojem integrace s politikou.

Všimněme si, že odpovědi azylantů, veřejnosti a zástupců NNO-A jsou vždy definovány z poněkud jiného subjektivně-skupinového pohledu. Zatímco zástupci NNO-A nahlíží na integraci jako na oboustranný proces, kdy se azylant přizpůsobuje spíše více než majoritní společnost, azylanti sami spíše zmiňují, aby azylant zapadl (můžeme říci, aby nebyl moc vidět?), veřejnost spíše reflektuje integraci, která navazuje na historii česko-německých vztahů v regionu. **Vnímání integrace je nejen individuálně ale také skupinově velmi specifická záležitost.**

Chceme-li efektivně zapůsobit v procesu integrace, stejně jako je tomu u výchovy dítěte, kdy se snažíme ho ovlivnit co nejdříve po jeho narození, měli bychom aktivně působit co nejdříve i na příchozího či méně integrovaného jedince, a to nejen od počátku, ale také od základu, tedy od toho, co nejvíce potřebuje (u dětí cit matky, mléko matky, výchova), např. u azylantů (otevřený přístup, životní zajištění, vzdělání). **Cizinec (příslušník jiné kultury) se stává po příchodu do nové země v jistém slova smyslu (nikoli vývojově, osobnostně, ale sociálně) dítětem,** kterému zůstane jen jeho osobnostní výbava, neboť ta sociálně zejména kulturně ovlivněná „slupka osobnosti ztratí“ často v mnoha ohledech svůj význam a smysl. Záleží, do jaké míry je na ni jedinec závislý a lpí na ní.

Každý jedinec od malička užívá svůj mateřský jazyk, který není jen soustavou různých slovíček poskládaných za sebou, ale celým myšlenkovým prostorem, způsobem myšlení, na základě kterého označujeme věci kolem nás určitými pojmy. Kromě jazyka se od svých blízkých člověk učí, jak se „správně chovat“, jak reagovat na okolí, jak nejsnazší cestou dosáhnout svých cílů. I když člověk přímo nevidí své blízké, své spolupracovníky, dokáže s nimi jednat, i když nevidí na úředníka, dokáže zformulovat žádost. „*Učení se jazyku, chování, reakcím můžeme obecně nazvat z hlediska společenského socializací, z hlediska kulturního adaptací. Migrace může funkčnost naučených stereotypů týkajících se všech oblastí života, zcela popřít. Migraci překonávají lidé více než vzdálenost geografickou, ale také kulturní a socializační, jako by museli být znovu od počátku vychováni podle návyků nové hostitelské společnosti.*“ Učí se novému způsobu sociálního a kulturního myšlení. „*Proto se nám cizinci někdy mohou jevit jako děti (žvatlají, šišljají, chovají se směšně, nevědí, kde a jak si mohou vyřídit své základní záležitosti).*“ (Kocourek, 2006)

Souhrnu pocitů ze života v cizím prostředí, pocitů z neznámých, nečekaných či nepříjemných, nových reakcí či podnětů, s nimiž se najednou člověk neustále v cizině setkává, někdy říkáme kulturní šok. Šok má u každého různou dobu trvání i míru intenzity, v závislosti na míře daných kulturních rozdílů i individuálních vlastností jedince. Je vyvolán příchodem a delším

pobytem v prostředí, které je složeno z naprosto nových podnětů (jiná strava, jiné podnebí, jiné zvyky, jiný jazyk, jiné společenské zřízení), ale i faktem, že cizinec nemůže v komunikaci s ostatními využít to, co získal v procesu socializace ve své domácí kultuře. Jednotlivé kultury se od sebe liší např. i v pojetí spravedlnosti, pravdy a lži, cti a poctivosti, asertivity a sebekritičnosti, lásky a sexu. (Průcha, 2004) Kulturní šok vyvolává velkou psychickou i fyzickou zátěž pro organismus. Existují případy, kdy ho migranti nepřekonají a musí se vrátit do rodné země. Někdo se s kulturním šokem vyrovnává snáze, někdo jen s velkými těžkostmi, každý různou dobu, ale všichni, kdo chtějí zůstat, se s ním vyrovnat musí. Postupně si člověk začíná vytvářet mechanismy, pomocí kterých se brání vlivu nové kultury, uchovává svou kulturní identitu, nebo přijímá identitu novou.

Našli bychom daleko více důvodů, proč se zabývat integračním vztahem hned od počátku jeho vzniku, proč můžeme svým způsobem přijímající většinu považovat za rodiče (v současné době z hlediska migrace a integrace ještě velmi nezkušeného) a příchozího migranta za (mnohdy nezkušené) dítě. O to více je zvláštní situace, kdy Koncepce integrace cizinců říká: *„V obecné rovině jsou za cílovou skupinu považováni dlouhodobě legálně usazení cizinci, kteří žijí na území České republiky legálně nejméně po dobu jednoho roku. V rámci tohoto vymezení tak do cílové skupiny spadají cizinci, kterým byl udělen pobyt (tj. trvalý pobyt nebo přechodný pobyt na území na dlouhodobé vízum nebo na povolení k dlouhodobému pobytu) a cizinci, kterým byl udělen azyl.“* ([www.cizinci.cz](http://www.cizinci.cz)) O tom, jaké sociální dráhy cizinec zvolí většinou rozhodují první měsíce jeho pobytu v ČR, kdy je zapojován do vztahů regionálních či komunitních vztahů, prostředí šedé a černé ekonomiky. **Nedostatek integrační podpory v prvních měsících může tak oddálit reálnou integraci jedince třeba i o pět až deset let, třeba ji může znemožnit navždy.** Z toho tedy vyplývá, že dokonce plánovitě politická koncepce nepočítá s nově příchozími migranty, kterých však podle názorů odborníků (respondentů) bude stále přibývat. Tuto skutečnost také považujeme za jednu z příčin, proč naši respondenti dále velmi často zmiňovali mezi bariérami integrace nedostatek *výuky českého jazyka, nedostatek integračních kurzů, nedostatek společenských vztahů* atd. Navíc celý proces ztěžují základní zásady pedagogiky, že starší migranti samozřejmě nemají již takový potenciál k tomu, naučit se něco nového jako malé děti, či děti, které se v ČR již narodily.

Na situaci nově příchozího se můžeme podívat ještě jiným úhlem pohledu. Můžeme si položit otázku, která se týká mezilidských vztahů, tedy i základů integrace. Považujeme příslušníky jiných kultur za cizince, hosty, nebo našince? Koho považujeme za cizince? Koho za hosta? Koho za našince? Jestliže náš stát umožní někomu legální příchod, měl by ho přeci považovat za hosta, vytvářet mu dostatečné podmínky, projevit o něj zájem... Tak jak to chodí „v každé spořádané rodině“. Místo toho však stát říká, rok se o tebe nebudu starat, po roce tě začnu integrovat, až se ukáže, jestli jsi toho vůbec schopen, ale neví ještě jak a co bude výsledkem této integrace. Co bude jeho povinností a co poskytne tomu druhému, v čem ho to může ohrozit, co udělá pro to, aby ho tento vztah neohrozil, co udělá proto, aby prospěl tomu druhému. Jednoduše všechny možné otázky, které si člověk klade při zakládání společného nového narychlo vznikajícím vztahu.

Pokud nebudeme nejprve při integraci vycházet z potenciálu obou subjektů vytvářejících vztah, z jejich motivace, požadavků, nikdy nemůžeme nalézt efektivní konsensuální cíl integrace, protože informace o obou subjektech budou zkreslené a v realitě se oba subjekty nedorozumí. Jak je vůbec možné se domnívat, že průměrný člověk po 180 hod. výuky českého jazyka bude schopen integrace, jak je možné se domnívat, že člověk příchozí z jiné

kultury bude znát požadavky a zákony našeho státu ihned po příjezdu do něj, zvláště v případě azylantů, kteří opouštějí svou zemi občas ve velmi kritických podmínkách?

Pokud jde o zázemí integračního vztahu v ČR, respondenti našeho výzkumu také zmínili: „*Zatímco např. pro Francii je integrace nutností, protože musí napravovat chyby způsobené koloniálními režimy a přísunem migrantů, Česká republika v takové situaci není a může si vybírat, koho sem může vpustit, koho může přijmout jako hosta...*“ Velmi často hovoříme o integraci dříve, než-li jsme si jisti, že nového „hosta můžeme pohostit“, ekonomicky a sociálně zajistit. Migranti se tak často dostávají do situace nechtěných hostů, nebo hostů, se kterými si nevíme rady. Už to samo je nezodpovědné. Často migranti sami přijíždějí bez jakékoli základní znalosti ČR, už to je nezodpovědné. Do své rodiny přeci také není možné pozvat sto lidí, jednoduše by se sem nevešli. Pokud bychom je pozvat chtěli, museli bychom pro ně nejprve vytvářet podmínky, investovat do nich, a to nejen finančně, ale také vzděláváním, museli by cítit naši snahu a starost o ně. Odpovědnost imigrantů je vyžadována také od některých respondentů z řad státních institucí: „*Dosud není k dispozici uspokojivý mechanismus, jak motivovat, případně sankcionovat azylanty a tím dosáhnout toho, aby se vzdělávali a získávali rozhled v reáliích.*“

Jakoby stát v duchu již uvedeného citátu Jesenského reagoval divoce na vzniklé problémy: nedostatek vzdělání v češtině, o ČR, bytů, a neměl čas se zamyslet předem, co potřebuje takový přichozí z Čečenska, Afghánistánu, co mu musím poskytnout, aby to tu pochopil, aby tu mohl žít? Jak radit v právních záležitostech, když daný člověk nechápe evropské právo? Jak radit v oblastech bydlení, když jsou někteří migranti zvyklí z domova na rodinné domy a zde žijí v panelácích, bez vysvětlení kulturních a sociálních rozdílů obou zemí?

„*V roce 2004 byl za nizozemského předsednictví vypracován dokument Společné základní principy politiky integrace přistěhovalců v Evropské unii, který má členskými státy sloužit jako vodítko při formulaci státní integrační politiky. Za společné základní principy byly v tomto dokumentu označeny následující zásady:*

- 1. Integrace představuje dynamický, obousměrný proces vzájemného přizpůsobování všech přistěhovalců a obyvatel členských států. (obecná definice procesu, často se zapomíná, že integrovat potřebují i Bascové ve Španělsku, Irové v Anglii apod.)*
- 2. Integrace vyžaduje úctu k základním hodnotám Evropské unie. (v principu mocenský požadavek)*
- 3. Klíčovou úlohu v procesu integrace hraje zaměstnanost, která je ústředním předpokladem pro účast přistěhovalců, pro jejich příspěvek k hostitelské společnosti a pro zviditelnění tohoto příspěvku. (jde o požadavek samostatnosti přistěhovalců)*
- 4. Nezbytnou podmínkou integrace jsou základní znalosti jazyka, historie a institucí hostitelské společnosti; pro integraci je nezbytné, aby bylo přistěhovalcům umožněno nabývat těchto znalostí. (toto považujeme za zásadní z hlediska utváření vztahu)*
- 5. Pro přípravu přistěhovalců, a zejména jejich potomků, na úspěšnější život a aktivnější účast ve společnosti má zásadní význam vzdělávání. (toto považujeme za zásadní z hlediska utváření vztahu)*
- 6. Nezbytným předpokladem lepší integrace je přístup přistěhovalců k institucím, jakož i k veřejným statkům a soukromému zboží a službám na stejném základě jako státní občané a způsobem vylučujícím jakoukoli diskriminaci.*
- 7. Základním mechanismem integrace je častý styk mezi přistěhovalci a státními občany členského státu. Styk mezi přistěhovalci a státními občany členského státu obohacují společná fóra, dialog kultur, vzdělávání o přistěhovalcích a jejich kulturách a povzbudivé životní podmínky v městských sídlištích.*

8. *Projevování různých kultur a vyznání je zaručeno podle Charty základních práv a musí být chráněno vždy, když není v rozporu s jinými nedotknutelnými evropskými právy nebo s vnitrostátními předpisy.*

9. *Integraci přistěhovalců napomáhá jejich účast na demokratickém procesu a při formulování integračních politik a opatření, zejména na místní úrovni.*

10. *Při tvorbě a provádění veřejné politiky je důležité mít na zřeteli promítnutí integračních politik a opatření do širokého portfolia příslušných politik a do všech úrovní veřejné správy a veřejných služeb (mainstreaming).*

11. *K průběžným úpravám politiky, hodnocení pokroku integrace a zefektivnění výměny informací je potřeba stanovovat jasné cíle, ukazatele a mechanismy jejich hodnocení. (základy interpretačního rámce se snažíme položit i v textech tohoto projektu)“*

[www.cizinci.cz](http://www.cizinci.cz)

Z výše uvedených poznámek je na snadě, že je pro efektivní posouzení společenských procesů týkajících se toho, co označujeme jako integraci, nutné vymezit integraci v praxi jako konkrétní vztah, lépe řečeno síť reálných společenských vztahů. Teprve poté si lze klást politický cíl, který by specifikoval optimální a zamýšlené výsledky a průběh ovlivňování a usměrňování integrace. **Není vhodné si v praxi nejprve stanovit cíl a teprve poté poznávat s kým tento cíl budu naplňovat.**

## Integrace

- 1) Je **proces interakce dvou subjektů** (Němců v ČR / Čechů v ČR, Vietnamců / Čechů v ČR, tělesně postižených / intaktních v ČR. **V praktickém slova smyslu se jedná buďto o integraci jedince do nějaké skupiny, nebo menší skupiny do skupiny větší** (Bauböck, 1994)),  **které mají zcela odlišné životní sociálně-kulturní zkušenosti** (ve smyslu růstu v jiném kulturním prostředí, s jinými fyzickými možnostmi u postižených apod...), při němž se na základě **přirozené potřeby (nikoli však vždy přítomné) jednoho či obou subjektů spolužit bez konfliktů způsobených rozdílnou sociální a kulturní identitou subjektů (zachování fungování majority, zachování identity minorit)** vytváří **vztah**, vyplývající z postojů, chování a jednání obou subjektů, v závislosti na okolních podmínkách a společně prožitě historii. Tím zákonitě dochází potenciálně ke vzájemné neznalosti, nedorozumění při vzájemné interakci a zpětnému ovlivňování tohoto vztahu tímto nedorozuměním (začarovaný kruh komunikace). Zmíněná potřeba je aktivována na základě různých příčin a v různých situacích: lidé se narodí v prostředí, kde žijí s majoritní společností a chtějí zde žít bez větších konfliktů, lidé uprchnou do nového prostředí, kde chtějí žít bez větších konfliktů apod. „*Jako hlavní cíl politiky vůči Romům je definováno dosažení bezkonfliktního soužití příslušníků romských komunit s ostatní společností.*“ (Zhřivalová a Valeš, 2005)
- 2) **Integrační vztah je mocenský**, protože integrovaný má ať už z funkčního sociálního hlediska, tak z hlediska formálního menší sociální i jinou moc, menší možnost ovlivňovat kolem sebe společenské podmínky natolik, aby si připadal v daném prostředí slovy našich respondentů „jako doma“.
- 3) Tak jako si například s druhým jedincem rozumíme v otázkách politiky, ale o výchově dětí se stále hádáme, zrovna tak se ve vztahu integrace může jedna skupina integrovat ekonomicky spíše v oblasti zaměstnávání a druhá spíše v oblasti podnikání, jedna spíše bydlením v rodinných domech, druhá spíše bydlením v panelácích. Jiná skupina



může vyznávat podobné hodnoty, ale ekonomicky může být zcela neintegrována. Různé subjekty se integrují v **různých rovinách a dimenzích a různými způsoby**. Ideální výsledek integrace je pocit obou subjektů může nastat **zvlášť či najednou v různých oblastech** (právo, sociální oblast, zdraví, bydlení, diskriminace, kultura, ekonomika, politika) a **situacích** (na úřadech, při volbách, na nákupu). V daných oblastech (či v celé společnosti) vzniká postupně pocit **sounáležitosti s dlouhodobě vytvářenou sítí vztahů a jejich důsledků (se společností), potažmo určitá ustálená společná identita a určitá míra odlišné identity v těch směrech, které jsou oběma subjekty přijímány**. V extrémních případech může dojít i k mírumilovné asimilaci či k plnému vyloučení (např. geografickému). Jak totiž připomíná B. Parekh (2000), není nic špatného na asimilaci, pokud se příslušníci menšiny svobodně rozhodnou asimilovat se do dominantní kultury, jejich rozhodnutí je respektováno a dostanou k tomu příležitost a pomoc, aby tak skutečně mohli učinit. I v rámci politiky ČR vůči různým skupinám se odráží určitý vývojový proces. **Potřeba integrace nemusí existovat, pokud samotná menšina neví o svých možnostech**. Je otázkou do jaké míry a s jakou intenzitou je přípustné otevírat takovým skupinám možnosti integraci. Mělo by jít spíše o nabídku s dobrým úmyslem, než o snahu pomoci bez ohledu na okolí a subjekty integračního vztahu. **Potřeba integrace v podstatě zaniká, pokud oba dva subjekty vztahu nevysvětlují své problémy se skupinovou (sociální, kulturní) identitou jako důsledek špatných podmínek vzájemného vztahu vytvářených druhou stranou (jedincem, skupinou, majoritou). Pokud uznávají druhý subjekt za rovnoprávný a rovnocenný**. Jako ukázkou projevu takové potřeby uvádíme názor jednoho ze zástupců NNO-N: „... a víte že jsem na to teď nedávno zrovna myslela. je to zvláštní, ale pořád mám v sobě takovej divnej pocit, jako strach.. Přestože bydlíme v podstatě u hranic a němčina je tady celkem normální, tak když si s někým vykládám, tak se tak jako pořád hlídám, jestli nás někdo neslyší. Není to tak, že bych se bála, že by se mě něco mohlo stát, ale ten strach je tam pořád někde vzadu v hlavě.“

- 4) Jde o vztah, který je možné **měnit v dlouhodobém horizontu**. Z toho zejména je nutné připomenout, že ji můžeme hodnotit dle následujících časových dimenzí:
- s postupem času se **motivace migrantů pobývat v ČR mění** (směrem od přípravy k odjezdu ČR či příchodu do nové sociální skupiny až po jeho dlouhodobý pobyt v nové skupině) **Nelze očekávat, že je nově příchozí automaticky připraven se integrovat, někdy to ani není možné**.
  - situace nově příchozích se mění z generace na generaci, **jednotlivé generace různých skupin migrantů mají různé potřeby a problémy a pociťují různá pozitiva a nedostatky**
  - velmi záleží na věkové kohortě migrantů, **každá přijíždí v jiném historickém období a podmínkách**
  - možnost integrace je velmi různá podle toho, zda se integruje mladý či starší migrant, **ti staří se hůře učí „nové“ společnosti**
  - způsob integrace je různý podle toho, jak **dlouho a jak kvalitně si migrant mohl zvykat či se učit sociálně-kulturním specifikám nové majoritní společnosti**, vzdělávání příslušníků různých sociálních skupin a kultur **je vhodné realizovat metodou interskupinového a interkulturního srovnávání**, jinak se vždy jedním bude zdát povídání o druhých jako romantická či odstrašující pohádka, jedině když jsou jedni schopni vnímat, že je jejich skupinový standard vystaven na podobných obecných sociologických principech, dokáží pochopit i skupinu druhou



Integrace nutně musí být vnímána nejen jako obecná záležitost, ale jako záležitost konkrétní a subjektivní, reálně existující. Jeden ze zástupců NNO-N odpověděl na otázku Jaké je podle Vás postavení německé menšiny v České republice? takto: *Podle vlastních zkušeností musím říct, že Němci, kteří zůstali věrni své vlasti jsou stále považováni za občany druhé kategorie a ve sféře zájmu politických špiček se ocitají daleko za ostatními národnostními menšinami. Vstřícné gesto vůči sudetským Němcům, které přednesl a následně nechal odeznít pan Paroubek hovoří za vše!*“

*„Stimulace integrace cizinců až do okamžiku jejich naturalizace, při udržení rovnováhy mezi kohezí společnosti a nutnou mírou respektu ke kulturní identitě imigrantů, musí nalézat prostor v otevřenosti majoritní společnosti. Patrně největším problémem je harmonizace obou procesů a jejich dynamiky v čase a v legislativním i správním smyslu“*

(<http://www.gac.cz/documents/Analyza.doc>; cit. 12.6.2006). O integraci má smysl se bavit tam, kde ještě neproběhla, to znamená, že se jedná o proces společenské změny. Společenská změna obsahuje mnoho třecích ploch mezi jejími účastníky, z čehož vyplývá, že se při integraci není možné vyhnout konfliktům, které umožňují či zabraňují dosažení ideální úrovně interakce obou subjektů. *„Jedinec je novým prostředím akceptován a umí se v něm pohybovat. V procesu integrace se majoritní kultura s kulturou azylanta sblíží v integrovaný celek, obvykle s převahou kultury hostitelské společnosti. Tento proces většinou trvá několik let a prolínají se v něm úspěšná a kritická období“* (Kotasová, 2002:11-12).

Integrace je dnes vnímána různě, jednak jako **(přirozený) proces**, jednak jako **politický cíl**, jednak jako **osobní či pedagogický cíl**, jednak jako **hodnota, cílový stav**, velmi zřídka je však popisována jako **aktivní reálný živý vztah**. Integrace je často měřena mírou **absolutní shody** s majoritní společností pokud jde o bydlení, diskriminaci, školství, zdraví, zdravotnictví, příjmy, kvalitu bydlení atd. Tyto absolutní míry z hlediska integrace jako spokojeného vztahu dvou subjektů však **nemusí být vždy podstatné**. I když například Ukrajinci bydlí v panelácích stejně jako Češi, jsou s tímto bydlením méně spokojeni než Češi, přicházejí z jiných kulturních podmínek, kde byli zvyklí bydlet v rodinných domech. I když je dnes v Čechách moderní bydlet v rodinných domech, stále jsou lidé zvyklí v panelácích žít. Strategie integrace a požadavky ovlivněné rovněž interkulturními rozdíly jednotlivých skupin se skupinou od skupiny liší. Zatímco například Vietnamci se přizpůsobují nové situaci spíše podnikáním, pronajímáním domů, udržováním širokých příbuzenských a jiných společenských vztahů v ČR i na dálku, Ukrajinci naopak vyvíjejí různé formy ekonomických aktivit, bydlí spíše v panelových domech či krátkodobě v ubytovnách a často se navrací do své vlasti (dosud nedokončený výzkum IOM 2005). Romové příchozí ze Slovenska se zase velmi často uzavírají v rodinných a rodových komunitách a pracují jen sezónně, obývají často sociální byty (Kocourek, 2005).

Při obecné definici integrace je třeba uvědomovat si její podstatu a nikoli opisovat její obecné rysy, při definici cílů praktických podpůrných nástrojů integrace, při jejím posuzování a hodnocení se nelze obejít bez toho, aniž bychom analyzovali existující reálné interakční pole mezi dvěma konkrétními reálnými subjekty, spleť sítí skupinových vztahů. Integraci je možné vnímat jako přirozený existující vztah, u kterého se politikové mohou rozhodovat o tom, do jaké míry a v jaké podobě je možné k němu přistoupit, usměrnit ho, evaluovat atd. Pro aplikaci je nezbytná silná a jasná vazba mezi obecnou teorií a konkrétním řešením. V demokratické společnosti těžko bude působit postup od politického cíle, který je založen na jednostranném přání státu, k integraci. **Integrace existuje často v praxi i bez politických rozhodnutí**. Potřeba zásahu politiků vznikla tehdy, když dynamika přívalu nových migrantů převýšila přirozené absorpční schopnosti hostitelských kultur. Nástroje a činnosti podporující

integraci je možné nastavovat tak, aby integraci podporovali, nebo jí odkláněli jiným směrem, nebo jí naopak bránili, mohli by na integraci reagovat, nikoli jí vnucovat.

Z toho, co zde bylo o integraci uvedeno je při jejím posuzování významné všimnout si zejména jejích některých charakteristik, aby bylo možné popis využít při praktické aplikaci, která v reálu velmi úzce souvisí s interkulturní vědou, sociologií, (sociální) psychologií ale také pedagogikou dospělých:

- **mezi kterými dvěma subjekty se odehrává** (mezi Němci a Čechy, majoritou a azylanty, Vietnamci a Čechy, Arabi a majoritou?, mezi státem a etnickou menšinou, mezi školou a žákem)

- **jaké jsou tyto subjekty** (Bez poznání dvou manželů psycholog nemůže odhadnout či cíleně efektivně ovlivnit vývoj vztahu. Totéž analogicky platí i v oblasti integrace.)

- **jaký je potenciál obou subjektů (jak jsou na daný vztah připraveni, proč se spolu setkávají, s jakou motivací, očekáváním, znalostmi a vzájemnými znalostmi, schopnostmi apod.)** (Výzkumníci a další subjekty často hodnotí integraci pomocí předem stanovených indikátorů (bydlení, příjmy, názory na školství, postoje k české společnosti atd.) bez toho, aniž by se nejprve zeptali obou stran zúčastněných v procesu integrace. Pozitivně kladené otázky migrantům nejsou dodnes při některých výzkumech samozřejmostí.)

- **jakými zkušenostmi a sociálními a kulturními charakteristikami se subjekty odlišují**

- **kde je pole potenciálních konfliktů mezi oběma subjekty**

- **které jejich potřeby týkající se jejich sociální a kulturní identity nejsou naplněny**

- **existuje mezi nimi potenciál shody**

- **jaký je mocenský vztah mezi oběma subjekty**

- **při jakých příležitostech spolu subjekty interagují**

- **které sociální a kulturní potřeby artikuluji** (stát se například obává negativního vlivu na ekonomiku a soudržnost společnosti, migranti se zde necítí být dostatečně zabezpečeni atd.)  
Kulturu zde vnímáme v tom nejširším slova smyslu jako reakci člověka na jeho životní prostředí.

- **jaké příčiny nedostatku těchto potřeb artikuluji a cítí**

- **jaký je vztah obou subjektů, např. jaká je hladina společenských vztahů mezi nimi (škála od ignorace rozdílů a vzájemné neznalosti až po efektivní komunikaci viz Kocourek, 2005)**

- **jak je vztah dynamický – jak rychle se vyvíjí**

- **jak tento vztah trvá dlouho**

- **za jakých historických okolností a mezníků se vyvíjel**

(Čas hraje při posuzování integrace rovněž velmi důležitou roli, neboť veřejnost často po první generaci příchozích vyžaduje integraci. Přitom ze znalostí psychologie a sociologie víme, že proces socializace, akulturace, tedy i integrace bude trvat minimálně dvě a více generací, a to jen za vhodných podmínek, které často neexistují. Historické zkušenosti se projevují ještě dlouho po jejich odehrání (jako např. česko-německé vztahy v současném pohraničí ovlivněné válečnou a poválečnou zkušeností).)

- **za jakých okolních podmínek se vztah odehrává**

- **jakým směrem se vztah odehrává**

- **v jakých oblastech se vztah odehrává**

- **které další nebo menší subjekty na integraci působí**

## - jaké jsou intraskupinové rozdíly v pojetí integrace jednotlivých subjektů

### **Doporučená česká literatura k problematice integrace**

Analýza sociálně ekonomické situace romské populace v České republice s návrhy na opatření.

Socioklub, Praha 2003. 473 s.

Barša, P., A. Baršová. 2006. Česká republika jako přistěhovalecká země. Policy paper. Praha: Ústav mezinárodních vztahů.

Barša, Pavel. 2003. Politická teorie multikulturalismu. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. ISBN: 80-7325-020-9

Bauböck, R. (1994): The Integration of immigrants. Council of Europe, dokument CDMG (94) 25E, 1994. Dostupné na adrese <http://www.coe.int> [naposledy navštíveno dne 22. 2. 2005]

Bobysudová, L., J. Pikalová Hernandezová. 2005. Cizinec a vzdělávání v České republice. Praha: Organizace pro pomoc uprchlíkům

Brouček, S. 2003. Aktuální problémy adaptace vietnamského etnika v ČR. (kráceno). Praha: Etnologický ústav AV ČR

Co se osvědčilo (úspěšné romské projekty ve střední a východní Evropě). Partners Hungary Foundation, 2003. 110 s.

Cousseyová, M. 2000: *Rámeček integrační politiky*. Vydavatelství Rady Evropy

Čaněk, M. 2005. Česká republika je stále ve vleku harmonizace s Evropskou unií, v naplňování vlastní migrační a integrační politiky má ještě mnohé rezervy. Rozhovor s Dušanem Drbohlavem. [www.migraceonline.cz](http://www.migraceonline.cz)

Čaněk, M. 2005. Legální příležitosti k zaměstnávání cizinců neodpovídají poptávce na trhu práce. Rozhovor s Dušanem Drbohlavem. [www.migraceonline.cz](http://www.migraceonline.cz)

Davidová, E.: Cesty Romů (Romano Drom 1945 - 1990). Univerzita Palackého, Olomouc 1995. 245 s.

Deníky terénních sociálních pracovníků. OÚ, 2001.

Diamant, Jiří. 1995. Psychologické problémy emigrace. Olomouc: Matice cyrilometodějská.

Dimensionsof Integration: Migrant Youth in Central European Countries. IOM Vienna 2005. 186 s.

Donnan, H., Wilson, T., M.: Borders, frontiers of identity, nation and state. Oxford, New York 1999.

Drbohlav, D. 2003. Immigration and the Czech Republic (with Special Respect to the Foreign Labour Force). *International Migration Review* 37, 1: 194 - 224.

Drbohlav, D.: Mezinárodní migrace obyvatelstva - pohyb i pobyt: Alenky v kraji divů. [www.migraceonline.cz](http://www.migraceonline.cz)

Drbohlav, D., P. Ezzeddine - Lukšíková. 2004. Výzkumná zpráva: Integrace cizinců v ČR. Studie arménské, vietnamské a ukrajinské komunity v Praze a Středočeském kraji. Praha: IOM.

Drbohlav, D., E. Janská, P. Šelepová. 2001. Ukrajinská komunita v České republice (Výsledky dotazníkového šetření). In: T. Šišková (ed.): Menšiny a migranti v České republice: my a oni v multikulturální společnosti 21. století. Praha: Portál

Drbohlav, D., M. Lupták, E. Janská, J. Bohuslavová. 2001. Ruská komunita v České republice (Výsledky dotazníkového šetření). In: T. Šišková (ed.): Menšiny a migranti v České republice: my a oni v multikulturální společnosti 21. století. Praha: Portál

- Favell, Adrian. 2001. *Philosophies of integration: Immigration and the idea of citizenship in France and Britain*. New York: PALGRAVE. ISBN 0-333-94593-X.
- Gabal, Ivan. 2004. *Analýza postavení cizinců dlouhodobě žijících v ČR a návrh optimalizačních kroků*.
- Grygar, J., M. Čaněk, J. Černík. 2006. *Vliv kvalifikace na uplatnění a mobilitu na českém trhu práce u migrantů ze třetích zemí*. Praha: MKC
- Heckmann, F. 1999: *Integration policies in Europe: National differences and/or convergence?* EFFNATIS Working paper 28. European Forum for Migration Studies, Institute at the University of Bamberg. November 1999. Dostupné na adrese [http://web.uni-bamberg.de/projekte/effnatis/Paper28\\_efms.pdf](http://web.uni-bamberg.de/projekte/effnatis/Paper28_efms.pdf) [Naposledy navštíveno dne 28. 3. 2005]
- Hoffman, Erving. 1968. *Asylums. On the Social Situation of the Mental Patients and Other Inmates*. Harmondsworth, Penguin Books Ltd. (First Publisher 1961).
- Horáková, M. 2003. *Mezinárodní migrace a migrace cizí pracovní síly*. Praha: VÚPSV
- Horáková, M. 2004. *Migrace v České republice před vstupem ČR do Evropské unie*. Praha: VÚPSV
- Horáková, M. 2004. *Obyvatelstvo, trh práce a migrace v České republice*. Příspěvek z konference "A Constitution for Europe? Governance and Policy Making in the European Union", Montreal, Canada.
- Horáková, M. 2005. *Cizinci na trhu práce v České republice v letech 1994 - 2004*. Praha: VÚPSV
- Horáková, M., D. Krause, M. Polívka. 2002. *Zjištění možností kontinuálního sledování ukazatelů (znaků) míry integrace cizinců prostřednictvím trhu práce České republiky*. Praha: VÚPSV
- Horáková, M., M. Polívka, D. Čerňanská, V. Rudolf. 2001. *Projekt nelegální zaměstnávání cizinců jako překážka v jejich žádoucí integraci: část II*. Praha: VÚPSV
- Horáková, M., M. Polívka, P. Pfeifer. 2001. *Projekt nelegální zaměstnávání cizinců jako překážka v jejich žádoucí integraci: část I*. Praha: VÚPSV
- Integrace cizinců na území České republiky (Výzkumné zprávy a studie vytvořené na pracovištích Akademie věd České republiky na základě usnesení vlády České republiky č. 1266/2000 a 1260/2001) AV ČR, Praha 2003.*
- Jakoubek, M.: *Romové: konec(ne)jednoho mýtu*, Socioklub, Praha 2004
- Jařab, Jan. 2004. *Jak jsme na tom s „integrací cizinců“?* Sborník *Integrace cizinců v Evropě*. Praha: Slovo 21. ISBN 80-239-3924-6.
- Jesenský, Ján. 1998. *Integrace – znamení doby*. Praha: Karolinum. ISBN 80-7184-691-0.
- Kapitoly z multikulturální tolerance*. EIS UK SVLP. Praha 2002.
- Kapitoly z multikulturální tolerance II*. EIS UK SVLP. Praha 2004.
- Kapitoly z multikulturální tolerance III*. EIS UK SVLP. Praha 2006.
- Kapitoly z multikulturální tolerance IV*. EIS UK SVLP. Praha 2006.
- Karhanová, K. a Kaderka, K. 2001: *Obraz cizinců v médiích: Zpráva o projektu za rok 2001*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR
- Karhanová, K. a Kaderka, K. 2002: *Obraz cizinců v médiích: Zpráva o projektu za rok 2002*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR
- Kdo chce žít v Česku: Komunity cizinců, integrace, vzdělávání, státní občanství*. 2004. Praha: Člověk v tísní a MKC

- Kocourek, J.: Problematika česko-romského soužití na úrovni obcí z hlediska výzkumu AMČR o názorech expertů. AMČR, Praha 2005.
- Kocourek, J. 2005. Současný obraz vietnamských občanů žijících v ČR: Podkladová studie. Praha: Sociologický ústav AV ČR
- Kocourek, J.: Vybrané faktory vysvětlující současné česko-romské vztahy v ČR – teoretický rámec. AMČR, Praha 2005.
- Kocourek, J., Pechová, E. 2006. S vietnamskými dětmi na českých školách. H and H, Praha.
- Kocourek, J., Nguyen Viet Cuong. 2003. Profil vietnamské komunity v ČR (organizační potenciál komunity). Exklusivně pro IOM Praha.
- Koncepce integrace cizinců na území ČR 2000
- Koncepce romské integrace 2004. Vláda ČR, Praha 2004. 25 s.
- Koncepce integrace cizinců na území ČR v roce 2005
- Korac, M. 2003: Integration and how we facilitate it: A comparative study of the settlement experiences of refugees in Italy and the Netherlands. *Sociology*, 37 (1): 51-68
- Kotasová, Kateřina. 2002. Integrace azylantů v České republice. Praha.
- Leontiyeva, Y. 2005. Minority Organizations as Possible Mediators for Civic Participation of Migrants. The example of Ukrainians in Czech Republic. In: H. Rusu, B. Voicu (eds): Perspectives on the European postcommunist societies. Sibiu: Psihomedica: 47 - 56
- Logger, Paulsen, Rothfusz. 2006. Integration and Citizenship. Integration of immigrants and refugees towards citizenship in a democratic society. Groningen: Hanzehogeschool.
- Moore, M. 2002. Čiňané v České republice, 1992 - 2002: Zrod a formování symbolické komunity. Praha: MV ČR a MKC.
- Musterd, S. 2003: Segregation and integration: A contested relationship. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 29 (4): 623-641
- Navrátil, P.: Romové v české společnosti. Portál, Praha 2003. 223 s.
- Nečas, C.: Romové v České republice včera a dnes. Univerzita Palackého, Olomouc 1999. 129 s.
- Nový, I.: Interkulturní management : (Lidé, kultura, management). Grada, Praha 1996. Ochrana menšin v USA (tři příspěvky). USIS, Praha 1997 – 1998.
- Obuchová, L. 2002. Čínská komunita v České republice 2001. Praha: Orientální ústav AV ČR
- Parekh, B. 1990: Britain and the social logic of pluralism. In: *Britain: A plural society*. London: Commission for Racial Equality and the Runnymede Trust
- Park R. E. 1967. The Romantic Temper. In: Park R. E. – Burgess E. W. – McKenzie R. D. (eds): *The City*. Chicago, London, University of Chicago Press. (First published 1925).
- Průcha, J.: Interkulturní psychologie. Portál, Praha 2004. 199 s.
- Příbáň, J.: Jací můžeme být?. SLON, Praha 2004. 115 s.
- Příručka o integraci pro tvůrce politik a odborníky z praxe, MPSV, 2005, ISBN 80-86878-24-4
- Rabušic, L., A. Burjanek. 2003. Imigrace a imigrační politika jako prvek řešení české demografické situace? Brno: VÚPSV
- Rada Evropy. 2000. Rozmanitost a soudržnost: nové úkoly v oblasti integrace imigrantů a menšin. Česká verze Ministerstvo vnitra ČR, Praha 2001. ISBN 92-871-4345-5.

- Regionální identita obyvatel v pohraničí. Sborník příspěvků z konference. SoÚ AVČR, Praha 2003. 260 s.
- Romové bydlení soužití. SOCIOKLUB, Praha 2000. 126 s.
- Romové v České republice. SOCIOKLUB, Praha 1999. 558 s.
- Romové ve městě. SOCIOKLUB, Praha 2002. 143 s.
- Parekh, B. 1990: Britain and the social logic of pluralism. In: *Britain: A plural society*. London: Commission for Racial Equality and the Runnymede Trust
- Roubalová, V., Gunterová, T., Kostlan, F. 2005: *Příchozí*. Praha: G plus G
- Schutz, A. 1964: The Stranger: An essay in social psychology. In: *Collected papers: Vol. II. Studies in social theory*. Hague: Martinus Nijhoff
- Sieglova, D. 2005: I "bohatí" se mohou potýkat s pocity bezmoci a méněcennosti: Jak se žije americkým studentům v Praze. Prezentace na semináři "Cizinci ve světle výzkumů" (Svatý Jan pod Skalou, 7.-8. září 2005)
- STEM – Středisko empirických výzkumů. 2002: Názory české veřejnosti na uprchlíky. Praha: UNHCR.
- Szczepaniková, A. 2004. Gender a mezinárodní migrace: úvod do problematiky. [www.migraceonline.cz](http://www.migraceonline.cz)
- Szczepaniková, A. 2006. Migrace jako "genderovaný" a "genderující" proces: stručný přehled literatury a nástin budoucího výzkumu. [www.migraceonline.cz](http://www.migraceonline.cz)
- Šiklová, Jiřina. 1998. Česká xenofobie. Xenofobii překonat kulturou. Praha: Votobia. ISBN 80-7220-044-5
- Šišková, Taťána. 2001. Menšiny a migranti v České republice. Praha: Portál. ISBN 80-7178-648-9.
- Taylor, Charles. 2001. Multikulturalismus. Zkoumání politiky uznání. Praha: Filosofický ústav.
- Tollarová, B. 2006. Integrace cizinců v Česku. Biograf 39: 107 odst. Dostupné na adrese <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=v3902>.
- Uherek, Zdeněk. 2002. Integrace azylantů, Výzkumná zpráva pro Úřad Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky.
- Uherek, Z. 2003. Cizinecké komunity a městský prostor v České republice. Sociologický časopis 39, 2: 193 - 216
- Uherek, Z. 2005. Integrace cizinců z hlediska emického a etického. ?
- Uherek, Z., J. Černík. 2004. Výzkumné zprávy a studie o integraci cizinců na území České republiky. Praha: MŠMT
- Uherek, Z., S. Hošková, J. Otčenášek. 2002. Úspěšné a neúspěšné strategie integrace cizinců. Praha: Etnologický ústav AV ČR
- Zhřivalová, P., Valeš, F.: Koncepce politiky vlády vůči národnostním menšinám, antidiskriminační legislativa v ČR a kompetence územně samosprávných celků v oblasti realizace vládní politiky. AMČR, Praha 2005.
- Zilinskyj, B. 2002. Ukrajinci českých zemí po roce 1989: Náčrt hlavních vývojových aspektů. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR

## WWW

<http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/events/opendoc.pdf?tbl=STATISTICS&id=4486ceb12>  
(22. 8. 2006)

<http://www.amnesty.cz/info.php?sec=10&art=180> ( 20. 9. 2006)

[http://www.czso.cz/ciz/cizinci.nsf/i/azylove\\_rizeni\\_a\\_azylanti](http://www.czso.cz/ciz/cizinci.nsf/i/azylove_rizeni_a_azylanti) (15.10.2006)

<http://www.integrace.cz/integrace/clanek.asp?id=231> (7.7.2006)

[http://www.unhcr.cz/dokumenty/vyzkum\\_04.pdf](http://www.unhcr.cz/dokumenty/vyzkum_04.pdf) (28.9.2006)

[www.ochrance.cz/dokumenty/dokument.php?back=/cinnost/index.php&doc=404#\\_Toc131560637](http://www.ochrance.cz/dokumenty/dokument.php?back=/cinnost/index.php&doc=404#_Toc131560637) (15.6.2006)

<http://www.blisty.cz/2004/6/10/art18478.html> (20.6.2006)

<http://www.eurokid.org/cz-proofing/czkc/si1240.html> (20.11.2006)

[http://aa.ecn.cz/img\\_upload/f76c21488a048c95bc0a5f12dece153/Drbohlov\\_migrace.doc](http://aa.ecn.cz/img_upload/f76c21488a048c95bc0a5f12dece153/Drbohlov_migrace.doc)  
(13.8.2006)

<http://www.ecre.org/positions/integ.shtml> (20.6.2006)

<http://www.gac.cz/documents/Analyza.doc> (12.6.2006)

<http://www.mvcr.cz> (12.9.2006)

[http://www.czso.cz/ciz/cizinci.nsf/i/koncepce\\_integrace\\_cizincu](http://www.czso.cz/ciz/cizinci.nsf/i/koncepce_integrace_cizincu)

[http://www.cizinci.cz/files/clanky/324/KIC\\_aktualizovana.pdf](http://www.cizinci.cz/files/clanky/324/KIC_aktualizovana.pdf)